

הלשן. אולם על סמך העובדה שכיוון מדרגות-סלע אלה מראה סטייה כלפי קבר ריק כעת, הצוב בסלע — אפשר אולי לשער שהמדרגות הוכנו בתקופה אחת עם הקמת הקבורות.

רצוני לסיים את דברי אלה בפסקה מתוך כתי קלירמון-גאנו, אשר נכתבה לפני חמישים שנה: "אינני מהסס מלחוות את דעתי, שבית הקברות הבלתי ידוע הזה הוא אחד הקדומים ביותר אשר בירושלים. הנני מבקש בכל הרצינות את החוקרים לעתיד לבוא שיקדישו תשומת לב מיוחדת לחקירת הבעיה הזאת. חושבני שיש ביכולתי להינבא שתגלגנה שם תגליות, אשר ערכן יפצה את החוקרים בעד כל עמלם והוצאותיהם".

על כותרות-האבן מרמת-רחל

מאת מ. כהן

דבריהם של ב. מייזלר ומ. שטקליס על כותרות האבן, שנתגלו בשעת החפירות ברמת-רחל¹⁾, עוררו אותי לחקור מחדש את הבעיה הזאת והנני להציע כאן את המסקנות שאליהן הגעתי בדבר אופיין של הכותרות האלה ותקופתן. הקישוטים של הכותרות ואופן סידורם בצורת שורה המהווה מערכת קומפוזיציונית שלמה מפיצים אור חדש על צורות ארכיטקטוניות בארץ-ישראל של המאות השמינית-הששית לפנה"ס. אילו זאת דורש באורן הנכון של הכותרות, שנמצאו, ניתוח נוסף ותיקון הנחות מסוימות.

הבעיה מעוררת שלוש שאלות יסוד:

א אופי העיבוד הקישוטי של לוח האבן שנמצא.

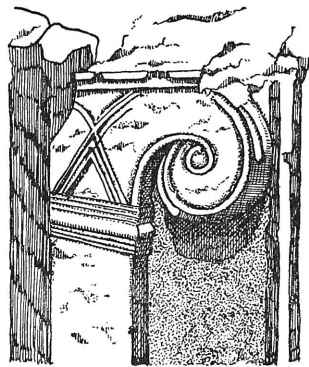
ב תפקידו ומקום המצאו בתוך הבניין.

ג תקופת עיבודו.

כדי שנבין היטב עיבוד קישוטי ממין זה נעיר בקיצור על שלושה טיפוסים יסודיים של עיבוד כותרות וולוטיות. על הטיפוס הראשון יש למנות את עיבוד הולוטות המאוזן של הכותרות הקרויות כותרות יוניות. לטיפוס השני משתייך העיצוב המאונך של וולוטות מהסוג האיאיולי. הטיפוס השלישי הן הולוטות המצטלבות השייכות לעיבוד הקרוי הקפרי.

הואיל והעיבוד של הטיפוס היוני אינו מתאים לעיצובן המאונך של הכותרות שנמצאו, עלינו לעיין רק בשני הטיפוסים האחרים של כותרות שהזכרנו. שני הטיפוסים האלה נבדלים הבדל יסודי בבניין האורנאמנטיקה שלהם אף-על-פי שבשתי הדוגמאות משתקפות השפעות חזקות של האמנות המצרית. הקו האופייני של הכותרות הקרויות כותרות קפריות הוא משולש גדול שנתהווה על ידי הצטלבות הקווים הפנימיים של הולוטות (ר' ציור 1). המשולשים האלה מקושטים לעתים תכופות במסגרת קווים נוספת, שנעשו במשך הזמן למוטיבים עומדים בפני עצמם ובלתי קשורים קשר אורגני

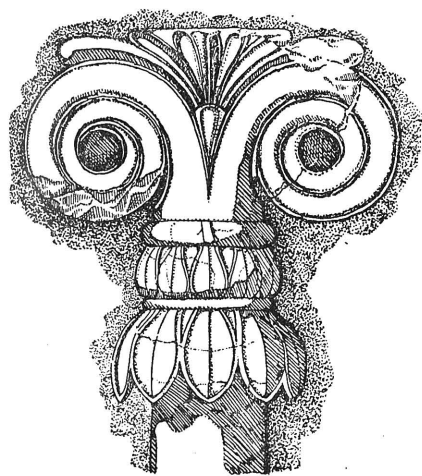
1) ר' קובץ החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה, ירושלים התרצ"ה, מוקדש לזכר

ציור 1.

ציור 2.

עם קווי השרטוט הוולוטית². בהמשך התפתחותם קיבלו המשולשים האלה גיבוב נוסף של כותרות, באופן שנוצרו מעין כותרות כפולות המסתיימות על פי רוב באבוקוס בעל שלשה פסים³. הכותרות הנוספות שהזכרנו מצוינות בקישוט מצרי טיפוסי של פרח הלוטוס. קישוט זה מוקף מלמטה מסגרת של גבעול. הכותרות הקרויות כותרות קפריות הושמו על גזע חלק בעל מוטיב-מעבר של פס כפול.

שונות הן הכותרות מצפון סוריה הקרויות כותרות איאוליות, שנמצאו ותוארו בפעם הראשונה, על ידי קלרק וקולדביי במקדש הקטן בניאנדריה, אשר נחפר על ידם ושמוצאו הוא מהמאה השביעית לפנה"ס. כותרות ממין זה נמצאו גם באיאוליס שבצפון מערב אסיה הקטנה ובאיי הים האיגיאי. לכותרות האיאוליות אין גבעולים מצטלבים (ר' ציור 2). אלה יוצאים מאמצע הבסיס של הכותרת ומחלקים באופן סימטרי את שטח הכותרת. הכותרות עטורות מלמטה שני זרי עלים ומוקפות פס חלק בצורת חבל. זרי עלים אלה הם הסימן האופייני ביותר של כותרות וולוטיות מצפון סוריה⁴. הטיפוס שלאותן כותרות השתקף באופן מיוחד בארכיטקטורה האשורית ולאחר מכן באופן אמצעי גם בארכיטקטורה הפרסית⁵.

לכותרות שנמצאו ברמת-רחל אין שום סימן מהסימנים העיקריים של הכותרות הקרויות כותרות קפריות. משום כך אין לזהותן עם הטיפוס הארכיטקטוני הנזכר

(2) M. Ohnefalsch-Richter, *Kypros, die Bibel und Homer*, S. 193 ר'

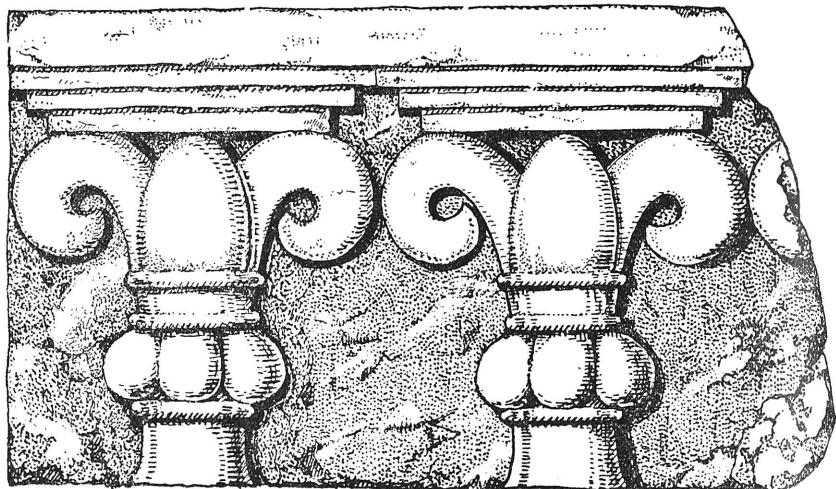
(3) ר' שם, שם.

(4) בדבר זרי-עלים בקישוט הטורקיני עיין Watzinger, *Denkmäler Palästinas*,

.S. 108; Macalister, *Gezer* II, p. 336; *Tell el-Mutesellim* II, p. 39

(5) ר' J. Durm, *Handbuch der Architektur* II, S. 308

לפי אופיין הכללי הן קרובות לעיצוב המאונך של הוולטות מצפון-סוריה והן מזכירות לנו את גביעי הפרחים של הכותרות המצריות (7).

ציור 3.

והרי התאור המדויק יותר של הכותרות שנמצאו: בחלקן העליון מעובדות הכותרות האלה כגביעי פרחים בעלי עלים מחודדים. העלה האמצעי שבהם (ראה בציור 3) מכסה את החלקים התחתונים של העלעלים הצדדיים. הצוואר הצר המוקף שני סלילים מעגלים מהווה מוטיב-מעבר לזר עלים, כלומר לחלק התחתון של הכותרת. הזר עצמו הם שלשה עלים מעגלים ויורדים, גדולים במקצת מהשטח שבין הוולטות. הסליל שמתחת לזר מתרחב כלפי מטה. האבקוסים של כל כותרת מורכבים משלושה לוחות מרובעים קטנים, תלויים ובוולטים. לאורך כל החלק העליון של האבן נראה פס רחב (8 ס"מ) המהווה מעין מסגרת עליונה של פריז. עיבוד האבן חסר הבלטה פלסטית של חלקי קישוט מיוחדים. לעומת זאת בולטת לעין ידיעת הצורה והמתכונת של בניין כותרות ממין זה. כמו-כן מאפשר אופי העיבוד של האבן הזאת לחזות ולמצוא את מקום הימצאה ואת תפקידה. מבחינה זו יש להדגיש את פרטי העיבוד האופייניים האלה:

א' המוטיב המקשר החוזר של שתי הכותרות והחלק הנראה לעין של הוולטה השבורה השייכת לכותרת השלישית, הפס המאונך המצויין למעלה והדומה למסגרת, חוסר החלקים המאונכים של המסגרת הזאת ולבסוף קביעת הוולטה בקצה האבן ממש — כל זה מעיד, שלפנינו קטע של פריז בעל מתח ארוך במדה יחסית.

ב' ההפסקה הפתאומית ללא סיום כל שהוא של החטיבה האורגמנטלית של האבן מלמטה מראה, שהאבן היותה קטע של שכבה עליונה בשטח מקושט.

(6) שילוב מעניין של יסודות קיסריים-ביזנטיים ידוע בארכיטקטורה הסורית-חיתית של חמאח חח' למנה"ס ר' N. Flitner, *General History of Architecture* (Russian), p. 115.

(7) ר' דורם, כנ"ל, ע' 301.